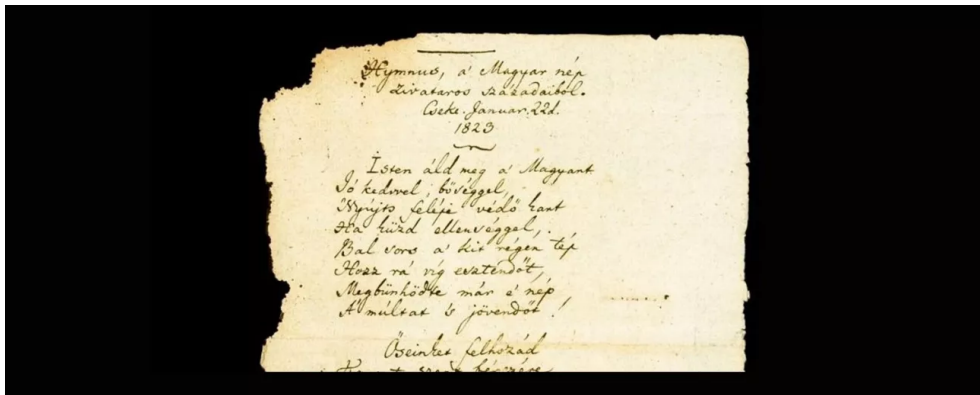

#novella #interjú #riport #filmajánló #vers

2023. január 20.

Kölcsey kétszáz esztendő's Hymnusa

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én, Szatmárcsekén készítette el *Hymnus* című versének tisztázatát, amely huszonegy év múltán, Erkel Ferenc dallamával kezdett a magyar nemzet himnuszává válni. 1989 óta ez a nap a magyar kultúra napja is.

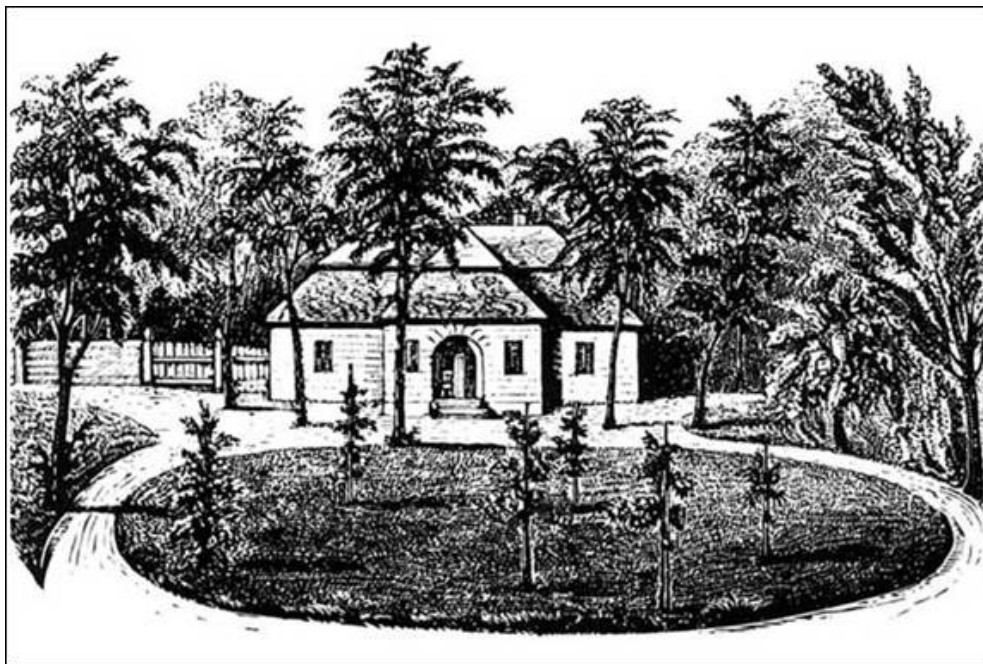
A **vers** 1832. február 10-én, pénteken, a pesti Casino első felolvasó délutánján hangzott el először nyilvánosan. Erről Bártfay László (1797–1858) ügyvéd számolt be barátjának, Kölcseynek, 1832. február 15-én, szerdai napon, Pesten kelt levelében:

Szeretett Ferim! Az itteni Casinóban olvasó társaság állott össze, hol minden péntek napon, délutáni ötödfélkor, magyar darabok olvastatnak néhány vállalkozók 's tekintve választott olvasók által, fennhangon. – Az első olvasás múlt pénteken

történt, 's én valék a' szerencsés első olvashatni – a' Te Hymnusodat: Áldd meg Isten a' magyart etc. etc. – Nem arra értve, hogy én olvastam, de megnyittathatott-e az olvasás méltóbban? Barátom bizonyos ünnepiséget ada, legalább adhata e' darab a' megnyíló intézetnek.

A nevezetes felolvasás tehát kilenc esztendővel azután történt, hogy Kölcsey Ferenc elkészült a művével. A költemény teljes címével együtt ugyancsak ebben az 1832-es esztendőben jelent meg először összegyűjtött verseinek kiadásában. Ezt követően még tizenkét évre volt szükség ahhoz, hogy a *Hymnus* Erkel Ferenc dallamával párosuljon, majd a továbbiakban a magyar nemzet himnuszává váljék.

A versről szóló elemzések többnyire a befogadás felőli megközelítést tartalmazzák, amelyek – érthető módon – nem mentesek az elfogultságból és a nemzeti büszkeségből fakadó, vagy éppen az érzelmek és a hitbéli meggyőződés alapján álló értelmezésektől.

Kölcsey szatmárcsekei udvarháza, ahol 1815-től haláláig lakott; 1889-ben lebontották (Riedel fametszete, Varsányi István rajza után, 1859)

A református Kölcsey Ferenc nem írt vallásos verseket, *Hymnus* című költeménye mégis

annak tekinthető, mert az az Isten megszólításával nemcsak a himnuszok műfaji követelményeinek tesz eleget, hanem bűnbánatban fogant, áldást kérő könyörgés is. Miként azt Horváth János (1878–1961) irodalomtörténész 1923-ban írt tanulmányában kifejtette, a vers kéziratának alcíme: „A’ magyar nép zivataros századaiból”, világosan utal arra, hogy Kölcsey „a magyar múltba képzeleli vissza magát, a magyarságnak egy szenvedésekkel teljes, szerencsétlen korába, s mintegy e távoli korszak nemzeti érzéseinek szószólójává teszi meg magát, annak a lelkét zengi ki”. Kölcsey tehát XIX. század eleji szerzőként, vélhetőleg a XVII. század elején, a tizenöt éves háború és a Bocskai-felkelés idejében élt, a hazáján kesergő poéta szerepét öltötte magára, hiszen a két évszázaddal korábbi török időkön túlra nem is terjed ki a költeményében elbeszélte magyar történelemnek Bendegúzig, azaz a hunokig visszatekintő időhatára. A honfoglalók dicsősége mellett csupán Mátyás király hadisikerei kapnak említést, mégpedig a XVI. század második felében formálódó Mátyás-kultusz jegyében. Az ország bőségének magasztalása, jóllehet csupán áttételesen, Farkas András 1538-ban szerzett énekét idézi fel, amelyben a zsidó és a magyar nemzet sorsának egybevetésekor, tejjel-mézzel folyó Kánaánként jelennek meg a Kárpátok övezte ország mezei, borai és halban gazdag folyamai. A vers gondolatmenete azonban a szentekről elbeszélően szóló, középkori liturgikus énekek szabályainak felel meg, hiszen időrendben haladva, az Istennek a magyar nemzettel cselekedett jótetteit, majd büntetéseit sorolja elő.

*Kölcsey dolgozószobája (Riedel fametszete,
Varsányi István rajza után, 1853)*

Kölcsey a magának választott szerepbe beleélve magát, a lutheránus Magyari István (†1605) és Rimay János (1569–1631) kortársaként szól a magyarság romlásáról. Formai tekintetben azonban eltért az akkoriban általános bokorrímes verseléstől, hogy a XIX. századi költészeti igényeknek is megfelelhessen. Egyedül a református Szenci Molnár Albert (1574–1639) XVII. század elején fordított genfi zsoltárai kínáltak számára gazdag rímelésű versalakokat. A magasztos hangvételre Balassinak a Szentháromság személyeit megszólító himnuszai szolgálhattak példaként. Választása tartalmi szempontokat is követett, amikor a CXXX. genfi zsoltár versformáját alkalmazta a saját versében, hiszen a „Tehozzád teljes szívből kiáltok szüntelen” kezdetű zsoltárparafrázis a bűnbocsánatról szól. Ennek záró strófája pedig az Isten irgalmas voltát hirdeti:

Izráel az Istenben

Vesd reménségedet,

Mert szent irgalma bőven

Nagy messze kiterjedt.

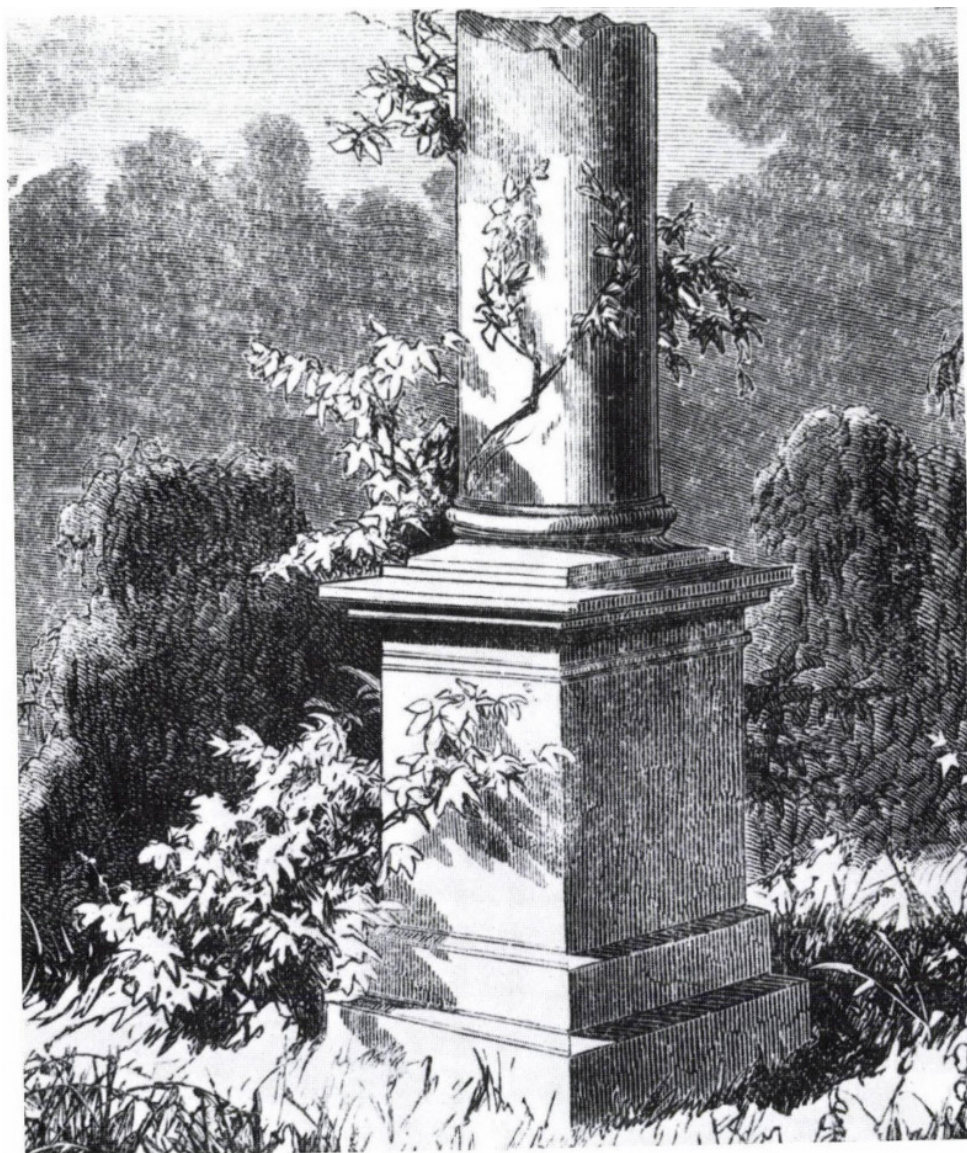
Ő segítő mindenben;

Hívein könyörül,

Az Izráelt kegyesen

Kimenti bűniből.

A Rimay János által írt, de tévesen Balassinak tulajdonított „Óh, szegény megromlott, s elfogyott magyar nép” kezdetű vers a korszak alaphangulatát tükrözte Kölcsey számára, aki sokat tudott a XVI–XVII. század kesergő magyar irodalmáról. Ő nemcsak Balassi és Rimay *Istenes énekeit* olvasgatta, hanem más régi nyomtatott énekeskönyvek is megfordultak a kezében. Sőt, levelezéséből tudjuk, hogy a debreceni református kollégium egyik kéziratosa énekeskönyvét (a *Lugossy-kódexet*) 1813-tól hosszú ideig magánál tartotta és tanulmányozta. Az 1813-ban kiadott, gyökeresen átalakított debreceni énekeskönyvből pedig ismerhette azokat az új gyülekezeti énekeket is, amelyekhez a XVIII. századi református énekszerzők már a genfi zoltárokat vették mintául.

Kölcsey első síremléke (1856), az új síremlék felavatása, 1938 óta Szatmárcseke főterén látható

A Szenci Molnár Albert által lefordított CXXX. genfi zsoltárt azonban nemcsak a reformátusok ismerték, hiszen az 1693-ban bekerült az Illyés István által összeállított, Nagyszombatban kiadott, *Zsoltári énekek* című katolikus énekgyűjteménybe is. Ott azonban CXXIX. zsoltárként, azzal a XVI. századi lengyel dallammal párosult, amelyre Balassi Bálint „Áldj meg minket, Úr Isten, az te jóvoltodból” kezdetű énekének nótajelzése utal.

A *Hymnus*ban tehát Kölcsey az általa felidézett korszakba igyekezett beilleszteni magát. Maradéktalanul mégsem léphetett ki a saját korából, mert a klasszicizmus és a romantika szóhasználatát nem tudta, vagy nem is akarta egészen elkerülni. A *hamvveder*, *vérözön*, *lángtenger* szavak távol állnak a XVII. századi beszédmódtól.

A sokak által vitatott „M megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődőt” kulcsmondat igazolását a református teológusok az Ószövetségben, *Ézsaiás könyve* 40. részének elején vélték megtalálni: „Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, és hirdessétek néki, hogy vége van nyomorúságának, hogy bűne megbocsáttatott; hiszen kétszeresen sújtotta őt az Úr keze minden bűneiért!” Kölcseyt a *Hymnus* megírását követően is foglalkoztatta a bűn és bűnhődés bibliai gondolata, hiszen barátjának, a református Wesselényi Miklósnak (1796–1850) egyik kijelentésére utalva, 1833. június 26-án ezt írta országgyűlési naplójában:

Ne félj, mond egykor Wesselényi, Isten a magyart, mint választott népét, nem hagyja el. Meg kell vallani: e választott nép semmivel sem jobb, mint ama másik, melyet Isten hosszú türelem után végre széjjelszórt. Azonban csakugyan nyilvánvalók rajtunk az isteni pártfogás jelei; mert anélkül, saját bűneink következtében, már régen el kellett volna süllyednünk. De a hatalmas béketűrése még el nem fogyott.

A balsors kárhoztatása a *Hymnus* kezdő és záró strófájában a reneszánsz és barokk korban gyökeredzik, hiszen ekkor újították fel az antik világ képzetét a fátum sorsformáló szerepéről. A „Forog a szerencse, mit bízunk őbenne” kezdetű XVII. századi vers, vagy Zrínyi jelmondata, a „Sors bona nihil aliud” olyan pogány gondolatot hordoz, amely nyitva hagyja a jövő történéseit, s leginkább a predestináció tanával ellenkezik. Kárpát szent bérce úgy magasztosul fel, miként a költő Rény (= *Erény*) című versében a római Capitolium szent bércei. Az antik, majd a humanista és klasszicista költészetben emlegetett pogány főisten, Jupiter tonans, azaz a mennydörgő

Jupiter sejlik fel a „S elsújtád villámidat dörgő fellegedben” verssorban.

Kölcsey síremléke Szatmárcsekén (1938)

A vers második fele a belső testvérharcról, az üldöztetésről, az anyagi és emberi áldozatokról szól, ám hogy ezek valójában a felekezeti ellentétekből és a Habsburg-ellenes küzdelmekből fakadtak, arra a költő semmilyen utalást nem tesz. A bűnök mikéntje sincs megvilágítva, holott a protestánsok a katolikusokra, azok pedig emezekre mutogattak az „országokban való romlásoknak okait” keresvén. Kölcsey bölcsen kikerülte ezt a kínos kérdést; az általa segítségül hívott Isten a zoltárparafrázisokban megszólított Úr Istennel azonos. Bizonyára nemcsak a Bibliából, hanem a francia forradalom eszméiből is származhat a szabadság és rabság hangsúlyos szerepeltetése a *Hymnus* végén. A záró strófában lévő „Szánd meg, Isten, a magyart” fohászokodás áll a legközelebb a reformáció korának könyörgő imáihoz, felidézve Szkhárosi Horvát András „Szánjad, Úr Isten, az te népednek ilyen nagy romlását” kezdetű énekét.

A szatmárcsekei temető, bal oldalán a Kölcsey-síremlék

Kölcsey *Hymnus* című verse először, az alcím elhagyásával, 1829-ben jelent meg, Kisfaludy Károly *Aurora* című folyóiratában. A költő *Minden munkáinak* 1832-es pesti kiadásában olvasható először a fontos alcím. Éppen ebben az időben írt hosszú verstani magyarázatot a hymnus műfajáról Bitnitz Lajos (1790–1871) szombathelyi pap tanár *A magyar nyelvbeli előadás tudománya* című könyvében (Pest, 1827). Bitnitz 1837-ben újra kiadta könyvét, immár *Magyar nyelvtudomány* címmel. Ennek első részében már csak röviden szólt a hymnus ismérveiről:

„Az ódához kell számlálni a hymnust és a dithyrambust is. A hymnus sajátása abban áll, hogy tárgyul az istent, vagy istenség gyanánt személyesített némely lényt (erényt, igazságot stb.) választván, az óda legfellengzőbb reptével, religiói innepélyességet köt össze, s az által különbözik az énektől.” E meghatározás végén pedig következik a „Példa a) a hymnusra Kölcseitől.” Utána, alcím nélkül, a *Hymnus* teljes szövege olvasható. Bitnitz stilisztikai

könyve tehát nagyban hozzájárult a vers széles körű megismertetéséhez.

A *Hymnus* születése előtt tíz évvel írta meg Fazekas Mihály (1766–1828) *Hortobágyi dal* című, „Óh, te áldott Kanahám, Hortobágy mellyéke” kezdetű, a *Hymnus* szótagszámaival és sormetszetével egyező, kanásztánc ritmusú versét, amelyben a pusztai szegénylegény borozgatás közben kéri Isten áldását:

Óh, én édes Istenem, adj jó békességet,

Fordíts el országunkról döghalált, ínséget,

Hogy ehessük békével zsíros kenyerünket,

Áldj meg, uram, teremtőm, jó borral is
minket!

A *Hymnust* is elképzelhetjük egy pincében elhangzó magasztos áldomásként, hiszen megírásának napja, január 22-dike, Szent Vince ünnepnapja, amelyen szokásban volt a pincék vagy a csapszékek felkeresése és az áldást kérő szavakkal kísért koccintás.

Maga Kölcsey, másfél hónappal a *Hymnus* előtt, 1822. december 7-én írta meg ötstrófás, rímelő adoniszi verssorokból építkező *Bordalát*. Benne ott vannak az esztendő–jövendő rím��avak, a sors és a kétség említése is. A záró strófában pedig éppúgy ismétlődik a kezdő strófa néhány sora, miként a *Hymnusban*.

Mindezek elmondása után úgy vélem, hogy Kölcsey *Hymnusában* az a nagyszerű, hogy nyolc versszakában több száz esztendő magyar kultúrájának számtalanul sok profán és vallásos eleme sűrűsödik össze. Éppen ezért

többféle olvasata lehet, olyanok is, amilyenekre szerzője soha nem gondolt volna. A *Hymnus* a CXXX. genfi zsoltár dallamára végig jól énekelhető. Az 1844-ben Erkel Ferenc által szerzett, hajlításokkal díszített, a német korálokra emlékeztető dallam és ritmus kevésbé illeszkedik jól az összes versszakhoz. A *Himnusz* gyanánt, Erkel dallamával párosult költeményt, érthető módon, többnyire csupán az első strófájával éneklék el, hangszeres változata pedig már az alapjául szolgáló szöveget is nélkülözheti.

2001 óta rendelkezünk Kölcsey verseinek Szabó G. Zoltán (1943–2018) által gondozott, kitűnő kritikai kiadásával, amelyben gazdag jegyzetanyag nyújt segítséget a *Hymnus* tudományos vizsgálatához. E kritikai kiadás jegyzeteiben is olvasható az előzőekben elmondott, először huszonöt éve, 1998-ban ismerttetett felvetésem, hogy Kölcsey Ferenc *Hymnus* című versét valószínűleg a Szenci Molnár Albert által magyarra fordított CXXX. genfi zsoltár versformájára írta, s így annak dallamára elénekelhető.

A magyar versekben, a magánhangzók rövid és hosszú volta miatt, nehéz elérni azt, hogy valamennyi strófa feszesen illeszkedjék az adott dallam kimért ritmusához. Kölcsey a *Hymnus* minden sorában arra törekedett, hogy a zsoltárdallam taktusának megfelelően, a kezdő szótagok metrikailag hosszúak legyenek. Az ő verse jobban követi a kívánt ritmust, mint Szenci Molnár Albert 1606-ban megformált zsoltára. A zsoltárparafrázis kezdő strófája jól szemlélteti a Kölcsey által követett versformát. A hiányjel a szó hosszúságát jelzi:

Tehozzád teljes szívből
Kiáltok szüntelen
E' siralmas mélységből;
Hallgass meg, Úr Isten!
Nyisd meg te füleidet,
Midőn téged hívlak,
Tekintsd meg én ügyemet,
Mert régen óhajtlak.

Bónis Ferenc megfigyelése szerint Erkel Ferenc a nemzeti himnusz dallamát úgy alkotta meg 1844-ben, hogy néhány zenei elemet átemelt a Vörösmarty *Szózatára* írt saját, korábbi szerzeményéből; ugyanakkor a „Gott erhalte” – 1826 óta az osztrák császári himnusz – Haydn-féle melódiája muzsikált a fülében, s annak több ütemét fel is használta. A zeneköltő a versformát sem tartotta tiszteletben, hiszen azzal, hogy négy helyütt, a hat szótagos verssorokban hajlítást is alkalmazott, ritmikailag egyenlővé tette az eredetileg váltakozó hosszúságú sorokat. A hajlításokkal vélhetőleg a kanásztánc 7 + 6 tagolású zenei formáját kívánta elkerülni. Radó Antal mutatott rá az ebből következő legnagyobb hibára: Erkel a „Balsors akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt”, azaz egymással nem rímelő, eltérő szótagszámú verssorokat, terc távolságnyi szekvenciával és hajlítás segítségével, zeneileg egymásra feleltette. (A „rá” emiatt változott „reá”-vá az éneklők ajkán.)

A CXXX. zsoltár francia dallama dór hangnemének hangulatával és a prozodiát

nagyrészt követő ritmusával szépen illeszkedik a *Hymnus* szövegéhez. A hatodik strófa „Bércre hág és völgybe száll” szavainál a hangok is dombot, illetve lejtőt formáznak.

Amennyiben a *Hymnus*ra nem csupán nemzeti himnuszként tekintünk, hanem úgy is, mint Kölcsey Ferenc egyik jeles versére, abban az esetben annak a genfi zsoltárdallammal való éneklése lenne kívánatos.

Éppen tíz esztendeje annak, hogy ez a kívánság nagyközönség előtt teljesült. 2013. július 6-án, a X. Református Zenei Fesztiválon, a Művészetek Palotája Bartók Béla Nemzeti Hangversenytermében az egyesített nagykórus végigénekelte a *Hymnust* a CXXX. zsoltár dallamára.

Is - ten, áldd meg a' Ma - gyart Jó kedv - vel, bő - ség - gel,
Nyújts fe - lé - je vé - dő kart, Ha küzd el - len - ség - gel;
Bal - sors a' kit ré - gen tép, Hozz rá víg esz - ten - dőt,
Meg - bűn - hőd - te már e' nép A' múl - tat 's jö - ven - dőt!

* * *

Kölcsey halála évében, 1838-ban, több változat csiszolgotása után vetette papírra *Zrínyi második éneke* című, „Te lásd meg, óh, Sors, szenvedő hazámat” kezdetű versét. A négystrófás költemény a *Hymnus* hangvételével rokonítható, ám azzal ellentétben, ez már a

teljes reménytelenség jegyében fogant. A szerző ismételt kérésére: „De szánjad, óh, Sors, szenvedő hazámat!” / Te rendelél áldást neki” kegyetlen válasz érkezik: „Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja / Szülőtti bűnein leszáll.”

Száz esztendeje, 1923-ban, a *Hymnus* akkori századik évfordulójáról már a megcsonkított országban emlékezett meg a magyarság. Ebben a gyászos hangulatban vetette fel azt Horváth János irodalomtörténész, hogy Kölcsey

Zrínyi második énekét: *egy remélni kifáradt, tulajdon bűnös fajával meghasonlott szívet, keserű fásultságot vitt magával korai sírjába; s mi, akik az övéhez hasonló, az övéit meghaladó csalódásokkal és kételyekkel vívódva virradtunk költeménye századik évfordulójára, megdöbbenve kérdezzük magunktól: vajon nem Zrínyi második éneke lett-e immár a mi nemzeti énekünk?*

Horváth János a vers sorait felidézve így zárja le gondolatait: „Vajon méltók vagyunk-e még reá, hogy a *Himnusz*t énekeljük? S annak színe előtt, kihez az ének intézve van, merjük-e hív töredelemmel vallani, hogy mi már minden, régibb és újabb, önmagunk elleni nagy bűneinkért megbűnhődtünk?”

A szerző irodalomtörténész, az ELTE adjunktusa

Nyitókép: A *Hymnus* kézírata, Országos Széchényi Könyvtár

A metszetek forrása: Vahot Imre: *Kölcsey Ferenc emlékei. Magyarország és Erdély képekben, történeti nép-, föld- és természetrajzi vállalat,*

kiadták és szerkeszték Kubinyi Ferenc és Vahot Imre, I. kötet, Pest, 1853.

Megosztás

#Himnusz #Kölcsey Ferenc #Hymnus #Erekel Ferenc
#Szenci Molnár Albert

Pásztor Péter

Aminek múltja is, jelene is van

A Magyar Tudományos Akadémia helyzetéről beszélgettünk elnökével, Freund Tamás agykutatóval.

Végső István

Csurka másképp (vagy sem?)

„Se nem jobb, se nem bal, keresztény és magyar” jelszóval indult harminc éve a Magyar Igazság és Élet Pártja. Vezetőjének, a Kádár-korszak ünnepelet – hol tiltott, hol tűrt – drámaírójának, Csurka Istvánnak az örökségével való szembenézést ígérő tanulmánykötet jelent meg az egykori MIÉP-tag politológus szerkesztésében.

Szász Zoltán

Miskolczy Ambrus (1947–2023)

Elment egy kiemelkedő történész. Egy ritka szabad ember. Október 5-én hunyt el. Betegségének utolsó idejéig fiatalos, életvidám és nagy munkabírási alakja volt a szélesedő történészközösségnek. Nem látszott rajta, hogy már elmúlt 75 esztendő.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

AZ ORSZÁGÚT MEGJELENÉSÉT

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA TÁMOGATJA

IMPRESSZUM

KAPCSOLAT

MÉDIAAJÁNLAT

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK

ADATKEZELÉSI TÁJÉKOZTATÓ